

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.91;349.41

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-20>

МИРОВА УГОДА СТОРІН ПРИ РОЗГЛЯДІ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Долинська Марія Степанівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Інституту права,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0352-5470>

***Анотація.** Дослідження присвячене актуальним проблемам як цивільного та земельного права, так і цивільного судочинства України.*

Метою статті є аналіз правового регулювання щодо вирішення земельних спорів в порядку цивільного судочинства за допомогою укладення мирової угоди.

У науковій статті визначено юридичну природу як земельного спору, так і мирової угоди, укладеної в порядку цивільного судочинства.

Автором земельний спір розглядається як комплексне правовідношення, що базується на конфлікті (розбіжностях) суб'єктів земельних правовідносин, які виникають у процесі виникнення, зміни, використання (реалізації) та припинення земельних прав та інтересів вказаних суб'єктів, у зв'язку з їх невизнанням, оспоруванням та порушенням, а також пов'язаних із земельними – майнових та реєстраційних спорів, які порушують права та законні інтереси власників та землекористувачів земельних ділянок.

Значущість укладення мирової угоди вбачається в тому, що така угода може бути укладення сторонами конфлікту як на стадії досудового розгляду, та і під час судового розгляду справи.

Доведено, що одним із ефективних та короткотривалих способів врегулювання земельних спорів в порядку цивільного судочинства є укладення та підписання сторонами мирової угоди, з послідовним вдосконаленням українського законодавства в частині надання права укладати мирові угоди в електронній формі.

Запропоновано авторське визначення мирової угоди при розгляді земельних спорів – це письмовий правовий акт, який добровільно укладається сторонами земельного спору (конфлікту), з метою його врегулювання, шляхом взаємних поступок, на взаємовигідних умовах, відповідно до чинного законодавства (зокрема, земельного та цивільного) та підлягає затвердженню в судовому порядку. Сторони земельного спору у мировій угоді в порядку цивільного судочинства вправі вийти за межі земельного спору, однак не порушуючи права та інтереси третіх осіб.

***Ключові слова:** закон, земельний спір, предмет спору, мирова угода, ухвала суду, цивільне судочинства.*

Dolynska Mariia. SETTLEMENT AGREEMENT OF THE PARTIES WHEN CONSIDERING LAND DISPUTES IN THE CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE: CURRENT ASPECTS OF LEGAL REGULATION

***Abstract.** The study is devoted to current problems of both civil and land law, as well as civil justice of Ukraine.*

The purpose of the article is to analyze the legal regulation regarding the resolution of land disputes in the civil court procedure with the help of a settlement agreement.

The scientific article defines the legal nature of both the land dispute and the settlement agreement concluded in the course of civil proceedings.

The author considers the land dispute as a complex legal relationship based on the conflict (disagreements) of the subjects of land relations, which arise in the process of the emergence, change, use (realization) and termination

of the land rights and interests of the specified subjects, in connection with their non-recognition, contestation and violation, as well as land-related property and registration disputes that violate the rights and legitimate interests of owners and land users of land plots.

The importance of concluding a settlement agreement can be seen in the fact that such an agreement can be concluded by the parties to the conflict both at the pre-trial stage and during the trial.

It has been proven that one of the effective and short-term ways of settling land disputes in civil proceedings is the conclusion and signing of a settlement agreement by the parties, with the subsequent improvement of Ukrainian legislation in terms of granting the right to conclude settlement agreements in electronic form.

The proposed author's definition of a settlement agreement in the consideration of land disputes is a written document voluntarily entered into by the parties to a land dispute (conflict) with the aim of its settlement, through mutual concessions, on mutually beneficial terms, in accordance with current legislation (in particular, land and civil) and is subject to approval in court. The parties to a land dispute have the right to go beyond the boundaries of the land dispute in a settlement agreement in civil proceedings, however, without violating the rights and interests of third parties.

Key words: law, land dispute, subject of dispute, settlement agreement, court decision, civil proceedings.

Вступ. Земля для українського селянина з найдавніших часів була не лише годувальницею його родини, але й першоосновою життєдіяльності, центральним об'єктом селянської общини.

За часів незалежної України, коли земля стала об'єктом приватної власності, земельні спори щодо права власності та користування земельними ділянками набули більшого розвитку.

Як свідчить судова практика, у 2022 році у земельних спорах загалом (у порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства), щодо оренди землі в державі було ухвалено майже 2330 судових рішень (при цьому не враховано ухвали, що стосувалися процесуальних питань). В тому числі за цей період судами першої інстанції ухвалено 1615 рішень, апеляційної інстанції – відповідно 596 постанов, а судами касаційної інстанції винесено 119 постанов. Ми погоджуємося з думкою Ю. Юрченко, що судова практика з розгляду земельних спорів являється своєрідним «окремим видом мистецтва» [1].

Оскільки судовий процес щодо розгляду земельних спорів в порядку цивільного судочинства є довготривалим та дорого вартісним, вважаємо за необхідне зупинитися на питаннях укладення мирової угоди – як ефективного способу щодо їх врегулювання.

Мета статті – проаналізувати українське законодавство у частині вирішення земельних спорів в порядку цивільного судочинства за допомогою укладення мирової угоди.

Матеріали та метод. Земельні правовідносини займають чільне місце у дослідженнях українських науковців та практиків. Зокрема, питання вирішення земельних спорів розглядали українські науковці: М. Ващишин, З. Яремак, Н. Чудик-Білоусова, Л. Тараненко, А. Котелевець, М. Шульга, І. Ігнатенко, Н. Ільків, Д. Федчишин, Д. Бусуйок, І. Каракаш, Д. Данілік, Л. Лейба, Д. Ковальський, О. Савельєва, В. Гордєєв, Т. Лісова, С. Хомінець, Л. Мелех, А. Чирик, С. Шарапова та інші.

Питанням загальних засад правового регулювання мирової угоди в цивільному судочинстві, присвятили праці науковці: О. Бортнік, Є. Куницький, О. Верба, М. Ткаченко, Ю. Навроцька, У. Воробель, М. Штефан, Л. Шутенко, І. Юраш та багато інших.

Однак у свої працях, ними не достатньо приділено уваги судовому порядку розгляду земельних спорів, в тому числі в порядку цивільного судочинства.

При проведенні дослідження використано як загальнонаукові методи пізнання, так і спеціальні.

Зокрема, діалектичний метод, логічний метод, системний та формально-юридичний методи, а також метод порівняльного правознавства.

Результати. Має рацію В. Андрейцев стверджуючи, що інститут вирішення земельних спорів виступає «гарантією гарантій» [2, с. 27].

Законодавець не визначив поняття земельних спорів, хоча питання вирішення земель-

них спорів у Земельному кодексі України виокремлено в окрему главу 25 з аналогічною назвою, яка складається з 5 статей в Підрозділі п'ятому «Гарантії прав на землю» законодавчого акту.

Варто пригадати, що принцип забезпечення гарантій прав на землю, як принцип земельного права, полягає, насамперед в тому, що у статтях 14, 13 та 55 Конституції України проголошуються земельні права суб'єктів земельних правовідносин, а також закріплено гарантії прав власників земельних ділянок, окрім певних винятків, які встановлюються законодавством держави, та які знайшли своє втілення в розділі 5 Земельного кодексу України [3, с. 124].

Науковці розглядають вузьке та широке поняття земельних спорів. Серед дослідників дефініції земельних спорів варто виокремити наступних дослідників: Л. Лейбу, Д. Ковальського, М. Ващишин та багатьох інших.

Так одна група науковців, під вузьким поняття земельного спору розуміє «особливий вид правовідносин, в основі яких знаходяться розбіжності суб'єктів, що проявляються у процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту) у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок та землекористувачів, а також інших суб'єктів земельних правовідносин». Як вказують автори, окрім «суто земельних спорів, також мають місце майнові спори, які пов'язані із земельними спорами (в тому числі спори щодо відшкодування збитків та визначення розміру таких збитків) та інше» [4, с. 13].

М. Ващишин вважає, що земельний спір слід розглядати як «різновид правовідношення, у якому об'єктивується юридичний конфлікт між суб'єктами земельних відносин стосовно володіння, користування і розпорядження земельними ділянками та реалізації інших прав на землю, який виникає через протилежне розуміння ними своїх прав та обов'язків, що полягає у правомірній поведінці сторін спору щодо захисту від земельно-правових вимог протилежної сторони у певній процесуальній формі» [5, с. 217].

На думку Л. Лейби, земельні спори являють собою «особливий вид правовідносин, в основі яких знаходяться розбіжності між суб'єктами, що «проявляються у процесі виникнення, реалізації, зміни чи припинення земельних прав, їх охорони (захисту) у зв'язку з порушенням прав та законних інтересів (чи їх визнанням) власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин [6, с. 8].

Подібної думки притримуються Шульга М. В., Ігнатенко І. В., Федчишин Д. [7, с. 75].

На нашу думку, земельний спір – це комплексне правовідношення, що базується на конфлікті (розбіжностях) суб'єктів земельних правовідносин, які виникають у процесі виникнення, зміни, використання (реалізації) та припинення земельних прав та інтересів вказаних суб'єктів, у зв'язку з їх невизнанням, оспорюванням та порушенням, а також пов'язаних із земельними – майнових та реєстраційних спорів, які порушують права та законні інтереси власників та землекористувачів земельних ділянок.

Вирішення земельних спорів, як правило, відбувається в межах відносин, які врегульовані нормами земельного, цивільного, цивільно-процесуального, господарсько-процесуального та адміністративного-процесуального права.

У випадку порушення земельних прав фізичних чи юридичних осіб, вказані суб'єкти мають право на захист своїх прав та законних інтересів прийнятними для себе способами, відповідно до чинного законодавства.

Має рацію В. Кривов, стверджуючи, що суттєве збільшення кількості земельних спорів, а також «ускладнення їх характер та вимог щодо розгляду, в тому числі враховуючи суспільне значення та резонансне сприйняття окремих земельних спорів, було би доцільно розробити та прийняти спеціальний законодавчий акт, у якому би встановлювалися умови та порядок розгляду таких спорів [8].

Аналізуючи норми статті 158 глави 25 «Вирішення земельних спорів» Земельного кодексу України 2001 року [9] субінсти-

тутами інституту земельного права «вирішення земельних спорів» є: судове вирішення земельних спорів та вирішення земельних спорів у органах місцевого самоврядування.

Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року ввів новий субінститут вирішення земельних спорів – за допомогою медіації [10], про необхідність якої зазначало багато науковців, в тому числі Д. Бусуїок [11, с. 149]

Одним з найпоширеніших способів захисту земельних прав та інтересів виступає судовий захист. Вимоги щодо умов та порядку вирішення земельних спорів у судових інституціях передбачені чинним українським законодавством, зокрема Конституцією України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України та Кодексу адміністративного судочинства України, а також не слід забувати про Земельний кодекс України.

Ми погоджуємося з М. Шульгою, І. Ігнатенко, Д. Федчишин [7, с. 76], що основними критеріями розмежування судової юрисдикції щодо розгляду земельних спорів у порядку судочинства в Україні виступають: предмет спору, суб'єкти – учасники спору земельного, зміст спірних земельних правовідносин.

Відповідно до частини другої статті 16 Цивільного кодексу України, кожна особа вправі звернутися за захистом цивільних прав та інтересів (особистого немайнового або майнового) до суду як за встановленими законодавцем способами захисту, так на надано право суду захисти вищевказані прав та інтереси іншим способом, який може бути встановлений законом чи договором або судом у визначених законом випадках [12].

Керуючись нормами статті 19 Цивільного процесуального кодексу України [13], у порядку цивільного судочинства вирішенню підлягають земельні спори, які стосуються захисту, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, у яких хоча би однією стороною виступає фізична особа, в тому числі щодо реєстрації земельних ділянок та майнових прав, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо права власності на земельні ділянки.

Розгляду у порядку цивільного судочинства підлягають, наприклад, спори щодо визнання недійсними правочинів щодо договорів купівлі-продажу, дарування, міни, земельних ділянок, що були укладені з порушенням законодавства, спори щодо припинення та встановлення земельних сервітутів; майнові спори, що пов'язані із земельними відносинами спорами щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками, які перебувають у власності фізичних чи юридичних осіб, та ін.

Зокрема, у фермерських господарствах, як найчисленніших суб'єктів агровиробництва, землевикористання визначає основні напрями його діяльності. Варто пригадати, що Земельний кодекс України від 13 березня 1992 року [9] у статті 6 не лише надав можливість отримати земельні ділянки на праві приватної власності громадянам України для створення фермерських господарств, але й найдетальніше регламентував земельні відносини саме фермерського господарства, в порівнянні з іншими суб'єктами аграрного виробництва [14, с. 31–32; 15, с. 22].

Також у порядку цивільного судочинства розглядаються спори щодо фермерських земель, які були придбані за спільні кошти подружжя (наприклад, належать на праві спільної сумісної власності засновнику господарства та його дружині, яка не являється членом такого господарства) [16, с. 83–84].

Ми погоджуємося з А. Котелевець, що складнощі при розгляді земельних спорів становлять «недостатність законодавчого регулювання земельних відносин та неузгодженість між нормативно-правовими актами» [17, с. 34].

Дійсно, одним із ефективних та короткотривалим способом врегулювання земельних спорів є укладення та підписання сторонами мирової угоди, яка є втіленням принципу диспозитивності цивільного процесуального права.

Суттєві зміни у правовій регламентації мирових угод відбулися у зв'язку з прийняттям нової редакції Цивільного процесуального кодексу України від 15 грудня 2017 року, правові засади про які врегульовано лише у

двох статтях 207 та 208 законодавчого акту, що на нашу думку є недостатнім.

Має рацію О. Бортнік стверджуючи, що основне правове значення мирової угоди – це припинення правового спору, на умовах, які визначені та погоджені сторонами [18, с. 144]

Оскільки законодавець окремо не передбачив поняття мирової угоди, то вказана дефініція була досліджена багатьма науковцями. При цьому зауважуємо, що в основу дефініції поняття мирової угоди вченими застосовано норми частини першої статті 207 Цивільного процесуального кодексу України [13].

А саме: метою мирової угоди – є врегулювання спорів шляхом взаємних поступок; мирова угода стосується лише предмету спору (прав та обов'язків сторін), за виключенням випадків, коли така угода не порушує права або охоронювані законом інтереси третіх осіб – що є новелою правового регулювання (у попередній редакції законодавчого акту зміст мирової угоди не вправі був виходити за межі предмету спору).

На думку М. Штефана, мирова угода – це укладена в цивільному процесі угода між сторонами у справі та затверджена судом про умови припинення спору, на підставі взаємних уступок – відмови позивача від частини своїх вимог або їх зміни, визнання відповідачем змінено позову чи зменшення розміру позовних вимог [19, с. 304].

О. Ятченко стверджує, що мирова угода – це правочин, що укладається сторонами процесуальних та виконавчих правовідносин з метою врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, регламентується нормами матеріального та процесуального права, має встановлені законодавцем обмеження щодо змісту і підлягає затвердженню судом або іншою посадовою особою [20].

Ми погоджуємося з Н. Бутрин-Бока та А. Чорним, що мирова угода за своєю суттю є двосторонньою або багатосторонньою угодою між позивачем та відповідачем, що визначає зміст спірних правовідносин і містити умови, які суб'єкти повинні вчинити для врегулювання між собою матеріально-правового спору. Основна мета мирової угоди

полягає у захисті порушених або оспорюваних прав чи інтересів, тому зміст такої угоди обов'язково має містити конкретний спосіб захисту цивільних прав [21, с. 160].

Має рацію Є. Куницький стверджуючи, що мирова угода замінює спірні правовідносини (права та обов'язки) сторін безспірними, які щітко визначені. На думку автора це «свідчить про ліквідацію допроцесуального правовідношення» – з однієї сторони та «про виникнення нового правовідношення» – з іншої [22, с. 73].

Широкий спектр укладення мирової угоди вбачається в тому, що така угода може бути укладення сторонами конфлікту як на стадії до судового розгляду, та і під час судового розгляду справи, про що сторони зобов'язані повідомити суд шляхом подання спільної заяви, відповідно до частини другої статті 207 Цивільного процесуального кодексу.

Суддя повинен ретельно дослідити зміст мирової угоди, зокрема, на відповідність чинному законодавству, перевірити повноваження представників сторін та роз'яснити наслідки укладення мирової угоди та в послідуочому необхідність її затвердження ухвалою суду.

Законодавець у частині п'ятій статті 207 вищевказаного кодексу перерахував випадки, коли суд повинен винести ухвалу про відмову у затвердженні пред'явленої сторонами мирової угоди.

В умовах воєнного стану в Україні, коли багато її мешканців були змушені полишити свої домівки, стало ще більшою проблемою врегулювання земельних конфліктів, оскільки не можуть бути присутніми як на судових засіданнях, так і при укладенні мирової угоди щодо вирішення земельного спору.

Тому ми підтримуємо І. Юраш, щодо запровадження у цивільному судочинстві електронної форми укладення мирової угоди, керуючись нормами статті 14 Цивільного процесуального кодексу України [23, с. 173, 174].

Також доцільність укладення мирової угоди щодо вирішення земельного конфлікту у порядку цивільного судочинства під час воєнного стану в Україні в електронній формі підтверджується Законом України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2247-IX та Земельним кодексом України.

Варто наголосити, що мирова угода затверджується ухвалою суду, а в самому тексті ухвали (резолютивній частині) суддею повинно бути зазначено умови мирової угоди по предмету спору, також цією ж ухвалою суд закриває провадження по справі.

Таким чином, домовленості між сторонами, які викладено у мировій угоді, що затверджені ухвалою суду, автоматично стають обов'язковими до виконання, а також зі змістом цієї мирової угоди вправі ознайомитися будь-які особи, оскільки ухвала суду знаходиться у вільному публічному доступі.

Безумовно, що укладення мирової угоди та її затвердження судом має наслідком припинення провадження у справі без ухвалення рішення по суті у формі закриття провадження у справі, відповідно до частини 4 статті 207, пункту п'ятого частини 1 статті 255 ЦПК України [24, с. 71].

За загальним правилом, всі умови мирової угоди виконуються особами, які таку угоду

уклали. Однак у випадку її невиконання, відповідно до статті 208 Цивільного процесуального кодексу України, судова ухвала про затвердження мирової угоди, може бути подана до примусового виконання згідно із Законом України «Про виконавче провадження».

Висновки. Земельний спір слід вважати комплексним правовідношенням, та інститутом земельного права України.

Одним із ефективних та короткотривалих способів врегулювання земельних спорів в порядку цивільного судочинства є укладення та підписання сторонами мирової угоди.

Мирова угода при розгляді земельних спорів – це письмовий правочин, який добровільно укладається сторонами земельного спору (конфлікту), з метою його врегулювання, шляхом взаємних поступок, на взаємовигідних умовах, відповідно до чинного законодавства (зокрема, земельного та цивільного) та підлягає затвердженню в судовому порядку.

Сторони земельного спору у мировій угоді вправі вийти за межі земельного спору, однак не порушуючи при цьому права та інтереси третіх осіб.

Список використаних джерел:

1. Юрченко Юлія. Спори щодо оренди землі: судова практика 2022. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/spori-shchodo-orendi-zemli-sudova-praktika-2022.html>.
2. Андрейцев В. І. Механізм гарантування права власності на землю. *Столиця*. 2003. № 26. С. 25–31.
3. Долинська М. Принципи земельного права України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 121–125.
4. Земельні спори: конспект лекцій / уклад. М.В. Шульга, І.В. Ігнатенко, Д.М. Данілік та ін. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2022. 160 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/ZS_kl.pdf.
5. Ващишин М.Я. Розмежування компетенції органів, що вирішують земельні спори. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 28. С. 216–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2012_28_37.
6. Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 20 с.
7. Шульга М.В., Ігнатенко І.В., Федчишин Д.. Законодавчі новели щодо вирішення земельних спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1(42). С. 75–81.
8. Кривов В.М. Практика розгляду земельних спорів судами та органами виконавчої влади з питань земельних ресурсів: проблеми і шляхи їх вирішення. *Земельне право України*. 2006. № 5. С. 59–64.
9. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.
10. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

11. Бусуйок Д.В. Законодавче регулювання вирішення земельних спорів у порядку медіації. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 147–150.
12. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
14. Долинська М.С. Правове становище селянських (фермерських) господарств в Україні. Львів : Каменярь, 1999. 179 с.
15. Долинська М.С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльність та припинення діяльності. Харків : Страйд, 2005. 264 с.
16. Долинська М.С. Фермерські господарства як суб'єкти агровиробництва : монографія. Львів : Галицька видавнича спілка. 2022. 176 с.
17. Котелевець А.В. Особливості правозастосовної практики судів у земельних спорах. *Вісник Верховного Суду України*. 2016. № 1. С. 33–38.
18. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 189 с.
19. Штефан М.Й. Цивільний процес : підручник [для юридичних спеціальностей вищих закладів освіти]. Київ : Інюре, 1997. 608 с.
20. Ятченко О.Є. Укладення мирової угоди під час здійснення судочинства та у виконавчому провадженні. *Судова Апеляція*. 2015. № 4. С. 41–48.
21. Бутрин-Бока Н., Чорний А. Мирова угода: новели національного цивільного процесуального законодавства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4(16). С. 159–162.
22. Куницький Є.В. Мирова угода як форма примирення сторін у цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 68–74.
23. Юраш І.І. Форма та зміст мирової угоди в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Вип. 69. С. 173–178.
24. Навроцька Ю.В., Воробель У.Б. Медіаційна угода vs мирова угода в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 65–73.

References:

1. Yurchenko Yuliya (2022). Spory` shhodo orendy` zemli: sudova prakty`ka. [Land lease disputes: case law 2022] 2022. Yury`dy`chna gazeta. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/spori-shhodo-orendi-zemli-sudova-praktika-2022.html> [in Ukrainian].
2. Andrejcev V. I. (2003). Mexanizm garantuvannya prava vlasnosti na zemlyu. [The mechanism of guaranteeing the ownership of land] *Stoly`cyu*. No. 26. P. 25–31. [in Ukrainian].
3. Doly`ns`ka M. (2022). Pry`ncy`py` zemel`nogo prava Ukrayiny`. [Principles of land law of Ukraine]. *Anality`chno-porivnyal`ne pravoznavstvo*. No. 1. P. 121–125. [in Ukrainian].
4. Zemel`ni spory`: konspekt lekcij [Land disputes: synopsis of lectures] / uklad. M. V. Shul`ga, I. V. Ignatenko, D. M. Danilik ta in. Xarkiv: Nacz. yury`d. un-t im. Yaroslava Mudrogo. (2022). 160 p. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/ZS_kl.pdf.
5. Vashhy`shy`n M. Ya. (2012). Rozmezhuvannya kompetencyi organiv, shho vy`rishuyut` zemel`ni spory` [Delimitation of the competence of bodies that resolve land disputes]. *Aktual`ni problemy` vdoskonalennya chy`nnogo zakonodavstva Ukrayiny`*. Vy`p. 28. P. 216–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2012_28_37.
6. Lejba L. V. (2005) Pravove reguluvannya vy`rishennya zemel`ny`x sporiv. [Legal regulation of settlement of land disput]: Extended abstract of candidate` thesis. Kh. 20 p. [in Ukrainian].
7. Shul`ga M. V., Ignatenko I. V., Fedchy`shy`n D. V. (2022) Zakonodavchi novely` shhodo vy`rishennya zemel`ny`x sporiv. [Legislative amendments on the resolution of land disputes]. *Pry`karpats`ky`j yury`dy`chny`j visny`k*. No. 1 (42). P. 75–81. [in Ukrainian].
8. Kry`vov V. M. (2006) Prakty`ka rozglyadu zemel`ny`x sporiv sudamy` ta organamy` vy`konavchoyi vlady` z py`tan` zemel`ny`x resursiv: problemy` i shlyaxy` yix vy`rishennya. [The practice of consideration of land disputes by courts and executive authorities on land resources issues: problems and ways to solve them]. *Zemel`ne pravo Ukrayiny`*. 2006. No. 5. P. 59–64. [in Ukrainian].
9. Zemel`ny`j kodeks Ukrayiny` [Land Code of Ukraine]: Zakon Ukrayiny` vid 25.10.2001 r. No. 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>. [in Ukrainian].

10. Pro mediacyu [About mediation: Law of Ukraine]: Zakon Ukrayiny` vid 16.11.2021 r. No. 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>. [in Ukrainian].
11. Busujok D. V. (2019) Zakonodavche regulyuvannya vy`rishennya zemel`ny`x sporiv u poryadku mediacyi. [Legislative regulation of settlement of land disputes through mediation]. Chasopy`s Ky`yivs`kogo universy`tetu prava. No. 2 . P. 147–150. [in Ukrainian].
12. Cy`vil`ny`j kodeks Ukrayiny` [The Civil Code of Ukraine] : Zakon Ukrayiny` vid 16.01.2003 r. No. 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. [in Ukrainian].
13. Cy`vil`ny`j procesual`ny`j kodeks Ukrayiny` [Civil Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrayiny` vid 18.03.2004 r. No. 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. [in Ukrainian].
14. Doly`ns`ka M.S. (1999) Pravove stanovy`shhe selyans`ky`x (fermers`ky`x) gospodarstv v Ukrayini [Legal status of peasant (farmer) farms in Ukraine]. L`viv: Kamenyar, 179 p. [in Ukrainian].
15. Doly`ns`ka M. S. (2005). Fermers`ki gospodarstva Ukrayiny`: zemlekory`stuvannya, poryadok stvorennya, diyal`nist` ta pry`py`nennya diyal`nosti [Farms of Ukraine: the land, the order of creation, activity and termination of activities]. Kharkov. publishing house Stride. 264 p. [in Ukrainian].
16. Doly`ns`ka M.S. (2022). Fermers`ki gospodarstva yak sub`yekty` agrovny`robnny`czstva: monografiya. [Farms as subjects of agricultural production: monograph]. L`viv: Galy`cz`ka vy`davny`cha spilka. 176 p. [in Ukrainian].
17. Kotelevecz` A. V. (2016). Osobly`vosti pravozastosovnoyi prakty`ky` sudiv u zemel`ny`x sporax. [Peculiarities of law enforcement practice of courts in land disputes]. Visny`k Verxovnogo Sudu Ukrayiny`. No. 1. P. 33–38. [in Ukrainian].
18. Bortnik O.G. (2007). My`rova ugoda u cy`vil`nomu sudochy`nstvi [Settlement agreement in civil proceedings]: (Candidate`s thesis). Xarkiv. nacz. un-t vnutr. sprav. Charkiv. 189 p. [in Ukrainian].
19. Shtefan M. J. (1997). Cy`vil`ny`j proces: pidruch [dlya yury`dy`chny`x special`nostej vy`shhy`x zakladiv osvity`] [Civil process: a tutorial [for legal specialties of higher education institutions]]. K: Inyure. 608 p. [in Ukrainian].
20. Yatchenko O. Ye. (2015). Ukladennya my`rovoyi ugody` pid chas zdijsnennya sudochy`stva ta u vy`konavchomu provazheni. [Conclusion of a settlement agreement during judicial proceedings and in executive proceedings]. Sudova Apelyaciya. No. 4. P. 41–48. [in Ukrainian].
21. Butry`n-Boka N., Chorny`j A. (2018). My`rova ugoda: novely` nacional`nogo cy`vil`nogog procesual`nogo zakonodzhavstva. [Settlement agreement: novelties of national civil procedural legislation]. Aktual`ni problemy` pravoznavstva. No. 4 (16). P. 159–162. [in Ukrainian].
22. Kuny`cz`ky`j Ye. V. (2020). My`rova ugoda yak forma pry`my`rennya storin u cy`vil`nomu procesi. [Settlement Agreement as a Form of Reconciliation of the Parties in a Civil Process]. Pravo i suspil`stvo. No. 3. P. 68–74. [in Ukrainian].
23. Yurash I. I. (2022). Forma ta zmist my`rovoyi ugody` v cy`vil`nomu procesi. [The form and content of a settlement agreement in civil proceedings]. Naukovy`j visny`k Uzhgorods`kogo nacional`nogo universy`tetu. Seriya Pravo. No. 69. P. 173–178. [in Ukrainian].
24. Navroz`ka Yu. V., Vorobel` U. B. (2022). Mediacijna ugoda vs my`rova ugoda v cy`vil`nomu sudochy`nstvi. [Mediation agreement vs settlement agreement in civil proceedings]. Pravo i suspil`stvo. No. 3. P. 65–73. [in Ukrainian].